

Területi tőke a fejlesztéspolitikában

Faragó László

Bevezetés

A területi tőke fogalma az elmúlt évtizedben óriási „karriert” futott be, és a regionális gazdaságtan és a területi politika egyik kulcsfogalmává vált. Ennek oka, hogy – mint a *lokalizált adottságok és relációk komplex halmaza* – jól használható a területi/helyi fejlesztési és versenyképességi elméletekben és elemzésekben (pl. Putnam 1993, 2000; Lengyel 2003; Barca 2009; Camagni 2009; Tóth 2010; Jóna 2013). A fizikai, az emberi és a vállalkozói tőke¹ mellett, mintegy *ezek összességére* az Európai Unióban is elkezdtek használni, ami újabb lendületet adott a fogalom elterjedésének. Az a vélemény erősödött meg, hogy a területi tőke („*territorial capital*”) jobb kihasználása hozzájárul Európa versenyképességének javításához, a területi kohézió erősítéséhez (Barca 2009).

A fogalom használatát tovább erősítette az ún. „place based” szemlélet, azaz a *területi alapú fejlesztések koncepciójának* előtérbe kerülése is. Ebben az értelemben kezdték használni a magyar szakpolitikai dokumentumokban is: „Mivel a területfejlesztési politika a területi tőke erősítésének és optimális kihasználásának fontos eszköze, a területi szempontokat figyelembe kell venni és érvényesíteni indokolt nemcsak a szűkebben értelmezett területfejlesztési programokban és projektekben, hanem minden, a térségi fejlődést jelentősen befolyásoló szakmai, ágazati és horizontális célkitűzésben.”² Az alulról építkező tervezés-fejlesztés és a kínálatorientált gazdaságpolitikai megközelítés alapja is a területi tőke (Lengyel 2012). A meglévő adottságok *összehangolt működtetésével*, a megtermelt jövedelmek helyben tartásával lehet a jólétet növelni. Az EU Bizottságának Leader-megközelítéséről szóló útmutatója³ szerint a területi elemzések magja a területi tőke, a területen rejlő értékek felmérése (emberek, tevékenységek, táj, örökség, szakértelem), amely nem egyszerű leltározást jelent, hanem az *egyedi jellegzetességek* feltárását is.

Az alapkonceptió gyökereit megtaláljuk már a francia posszibilizmusban is (lásd Vidal de la Blache, Lucien Febvre, Jean Brunches munkáit). A természet, a földrajzi régió egy potenciál, amelyet az emberek a társadalmi-gazdasági-technikai fejlettségüknek megfelelően hasznosíthatnak. A helyi, a regionális adottságok halmaza önmagában csak lehetőség, amit az emberek *választásaiknak, törekvéseiknek* megfelelően hasznosíthatnak: mindenkori döntéseikben megnyilvánulnak a kulturális, az életmódbeli sajátosságok és a történelmi

¹ Az Európai Unió harmadik kohéziós jelentése a gazdasági és társadalmi kohézióról, 2004, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion3/cohesion3en.htm

² Magyar álláspont a területi kohézióról szóló Zöld Könyv társadalmi vitájához kapcsolódóan. Budapest, 2009, 8. o., http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/terco/pdf/2_national/2_hungarian_hu.pdf

³ http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/library/methodology/leader_approach_hu.pdf

situáció. A lehetőségek kihasználásában, a potenciálok manifesztálásában a helyi társadalomnak kiemelkedő szerepük van, de közrejátszhatnak benne a véletlen és előre nem látható események is. Az adottságok és azok hasznosítása, a komplex miliő „személyiséget” ad a különféle régióknak és helyeknek. Tehát már több mint 100 éve is hangsúlyozták a területi adottságok, azon belül *az emberi cselekvések minőségének* a jelentőségét. Bizonyos mértékig eltávolodtak a földrajzi determinizmustól, és megfogalmazták a ma újra divatos materiális világ és az emberi cselekvések összefonódásának a jelentőségét.⁴

A területi tőke tértudományi megközelítésben

A tértudományokban a területi tőke fogalmának számos előzménye volt, például területi miliő, atmoszféra, hely szelleme, „spatial fix”, területi kontextus, területi beágyazottság, területi meghatározottság, agglomerációs hatások, kapcsolati közelség. *A mai értelemben használt területi tőke fogalma ezek összegzését, integrálását és a mai körülményekre való adaptációját jelenti.* A területi tőke (territorial capital) terminus technicus elsősorban *a konkrét földrajzi/közigazgatási területen meglévő sajátos erőforrás-együttes relacionális működési potenciáljára utal.* Nem más, mint *a működő lokalizált tér.* A tárgyitőke-javak a társadalmi (immateriális) javakkal együtt hatnak, közös outputjuk van (latouri kollektivitás, hibridek). A területi tőkét a fizikai és a társadalmi *elrendeződés, az elemek összekapcsolódása és a rendszerszerű működése* teszi alkalmassá bizonyos cselekvésekre és képességek kifejlesztésére. Az utóbbi időben a relacionális térértelmezés és a komplex adaptív rendszerek elméletének térnyerése a fogalom a „téri tőke” („spatial capital”) írányába bővül.

Sokan hivatkoznak Roberto Camagni (2009) munkásságára,⁵ aki kifejti, hogy a globalizációval párhuzamosan – a meglévő fizikai adottságok mellett – megnőtt a helyi innovációs miliő, a társadalmi adaptációs képesség jelentősége. A területi tőkét Camagni a közjavak, a nem tisztán közjavak, a magánjavak, a társadalmi tőke és az attól megkülönböztetett kapcsolati tőke, az emberi tőke, a társadalmi hálózatok és magánhálózatok alapján konceptualizálja. Ennek kapcsán én két dologra hívom fel a figyelmet: 1. a materiális tőkeelemek is csak *társadalmi kontextusban* értelmezhetőek; 2. a társadalmi tényezők is *helyhez kötöttek, adott téregységben termelődnek újjá.*

Én *a konkrét területhez (helyhez) kötött erőforrás-kombinációnak* a belső és külső *relációira (összekapcsolódására), a működési módjára* teszem a hangsúlyt. A meglévő passzív adottságok a kommunikáció segítségével, a konkrét közös cselekvéseken keresztül juttatják érvényre a területi, a helyi „energiát”. A belső viszonylatok és a külső strukturális kapcsolódások⁶ nagyban meghatározzák a meglévő adottságok kihasználhatóságát. Ma már mindenki köteleességszerűen mantrázza, hogy a gazdaság csak úgy képes hatékonyan működni, ha a jogi, politikai és intézményi feltételek segítik. E szférák egymás teljesítményére is hatással vannak. Hiába hozunk létre például uniós ajánlásra máshol bevált új

⁴ Nálunk a szakma jelentős része még a társadalmi tőke túlhangsúlyozásánál tart, alig vesznek tudomást a tárgyi (természeti, művi) világ, a technológiák cselekvőképességéről, azoknak a fejlesztésekhez való hozzájárulásáról. Ez ugyanolyan egyoldalúság, mint valamikor a földrajzi determinizmus volt.

⁵ A magyar szakirodalomban túlhangsúlyozott a milánói műhely hozzájárulása.

⁶ A külső hatásokra adott válasz a belső struktúra által meghatározott (Faragó 2013).

intézményeket és irányítási módszereket, ha a meglévő társadalmi viszonyok között azok helyben nem működtethetők jól.

A legtöbbször a területi tőkére (a helyi, a területi adottságokra) mint helyhez kötött *objektív potenciálokra, azok leltárára* tekintenek. De legalább olyan fontos a meglévő elemek belső és külső kapcsolatrendszer, a különféle struktúrákban (térben) elfoglalt helye, *ezek felismerése*. (Például a SWOT-táblában nem elég az erősségek alatt a meglévő adottságok leltárát elkészíteni, hanem szükséges az analízis, a relációk, a viszonyrendszer feltárása. Lásd: Faragó 2001.) Lényeges a területi tőke *strukturális illeszkedése*, az elemek, a relációhalmaz koherenciája.⁷

- *Relacionalitás, belső összekapcsolódás*. Fontos a területi tőke mint komplex egység belső struktúrája. Az egyes elemek nem önmagukban, hanem a többivel összefüggésben együttesen értékelhetők és hasznosíthatók.⁸ Nem az egyes elemeket, hanem a lehetséges együttes hatásukat kell értékelni és optimalizálni. Az együttlétezés, a koegzisztencia kevés a kapcsolatok létrejöttéhez, létrehozásához, kell valamiféle társadalmi *összetartozás, összeférhetőség, belső koherencia*. A hasznosításhoz *integrált szakpolitikai mixek és tervek* kellenek.
- *Tér-időbeli megfelelés, külső kapcsolódás*. Az abszolút területi tőke (ontológiai komplexitás) csak egy lehetőség, de annak aktiválása, gyakorlati hasznosítása, artikulálhatósága számos tényező *együttállásának* (relációinak) a függvénye. Aktuálisan mindig csak a meglévő (együtt létező) adottságok bizonyos szelekciói (hálói) hasznosíthatók (pl. külső piaci, intézményi feltételekkel való összhang, szinergia).

Például egy településen a „termálvízkins” önmagában nem elég ahhoz, hogy arra mint turisztikai vonzerőre, mint fejlesztési adottságra tekintsünk, mert lehet, hogy a környező településeken is megvan ugyanaz az adottság, esetleg kedvezőbbek a hasznosítás lehetőségei, vagy már éltek is a lehetőséggel, és lekötötték a piacot. Tehát nem elég az erőforrás abszolút léte, hanem azt is meg kell vizsgálni, hogy az adott időben és helyen milyen konkrét lehetőséget hordoz, azaz összehasonlításokat kell végezni, fel kell ismerni és értékelni kell a lehetőségeket. Bizonyos jelenségeket, összefüggéseket felismerünk, másokat nem veszünk észre. Általában valamilyen céllal egy intézmény végzi ezt a feladatot, és az eredmény (helyi/regionális lista/leltár) egy konkrét szándékkal készült társadalmi-politikai konstrukció. A feltérképezett potenciált a gyakorlat teszteli, és ha nem igazolódik, akkor más összefüggéseket kell feltárni, más adottságokat kell mozgósítani a célok elérése érdekében. Például egy megye vagy járás adottságait és fejlesztési lehetőségeit másban látja egy méhészt, másban egy ipari befektető és másban a saját lehetőségeit kihasználni törekvő helyi közösség.

A területi tőke döntő és egyre inkább felértékelődő eleme a társadalmi és/vagy kulturális tőke. E fogalmak sem új keletűek. Különösen a szociológiában gyakran és széles körben

⁷ A SWOT-analízis példánál maradván a SWOT-tábláról a hangsúly az analízisre, a relációk feltárására helyeződik át: a meglévő adottságoknak és gyengeségeknek melyek a belső összefüggései, és azok milyen viszonyban vannak a külső lehetőségekkel és veszélyekkel?

⁸ Ez olyan, mint egy számítógép konfigurációja. Hiába tudnának egyes elemek (pl. a processzor) többet, ha a többi hardverelem (pl. memória) kapacitása nem elég vagy a szoftver, a működtető rendszer nem képes kihasználni a meglévő lehetőséget. Egy alacsony képesítésű, kevésbé kreatív társadalmi közegben nincs értelme olyan fejlesztésekkel próbálkozni, amelyeket nem képesek működtetni/hasznosítani.

(Pierre Bourdieu, James Coleman, Polányi Károly, Robert D. Putnam stb.) alkalmazzák. A társadalmi tőke azért került a területi kutatások és a fejlesztéspolitika fókuszába, mert az adott helyen követett normák, szokások, identitás, interperszonális kapcsolatok, munkakultúra, demokratikus intézmények, politikai részvétel stb. nemcsak a helyi társadalmat formálja, hanem komoly hatással van a gazdasági teljesítményére és az adott terület fejlődésére is (Putnam 1993). Florida (2002) a területileg különböző koncentrációban meglévő kreatív osztály és a kreatív ipar fontosságát hangsúlyozza napjaink fejlesztéspolitikájában.

A társadalmi (kulturális vagy humán) tőke az emberek által megtestesített tudásban, együttműködésben, kapcsolatrendszerben és más jellemzőkben (bizalom, megbízhatóság, együttműködési készség, munkakultúra, vállalkozási hajlandóság stb.) meglévő és hasznosítható erőforrásokat jelöli. A társadalmi tőke azokat a társadalmi interakciókat, potenciálokat jelenti, amelyek gazdasági, szociális és egyéb célok érdekében mobilizálhatóak. A társadalmi tőke lényegét a *helyben létrejövő hálózati kapcsolatok, azok működési mechanizmusai adják* (Coleman 1990). A társadalmi kapcsolatok helyben a legsűrűbbek. Minél nagyobb a helyi társadalom és intézményeinek potenciális hozzájárulása a helyi fejlesztésekhez és azok működtetéséhez, annál nagyobb lehet egy konkrét hely, terület vonzereje.

Helyhez kötöttség és területi tőke

A társadalmi-gazdasági feltételek konkrét helyeken termelődnek újjá, jelentős részük konkrét területhez, helyhez kötött. A tőkebefektetések (állóeszközök), a társadalmi kiadások jelentős része földrajzilag immobil (pl. kórház, iskola, csővezeték, ipari létesítmények). Az új (társadalmi, gazdasági) terek a már létező adottságokhoz igazodva jönnek létre. A múltbeli döntések, ha nem is determinálják a fejlesztéspolitikát, de útfüggőséget eredményeznek. A családok, a vállalatok sikerének egyik forrása, hogy milyen területi, helyi közegben, környezetben élnek, működnek. Milyen (számára külső) adottságokkal, területi tőkével rendelkezik az a hely, az a régió, ahol él, ahol gazdálkodik. Ma már az emberek életkilátásait, karrierlehetőségeit jelentős részben az határozza meg, hogy milyen adottságú, területi tőkével rendelkező településen, régióban, országban élnek. A társadalmi tőke (milyen családban született, milyen társadalmi réteghez, csoporthoz tartozik stb.) is csak mint egy területi relációhalmaz (területi tőke) része hasznosulhat.⁹ A helyi, a regionális tér jellemzői (adottságai) nemcsak az ott folyó tevékenységek eredményességre vannak hatásosak, hanem ennek okán a tőke és a népesség vonzására is.

A területi tőke koncepcionálásában és a konkrét vizsgálatokban a tértudományok relevanciáját aláhúzza, hogy a társadalom, annak tagjai, a természeti és művi dolgok adott időben *területhez* (földrajzi/közigazgatási helyhez) *kötöttek*, azaz adott időben (pillanatban, intervallumban) *a térben elfoglalt pozíciójuk rögzített*. (Ennek egyik formája a konkrét földrajzi, közigazgatási területhez való tartozás.) Még a viszonylag mobil tőke is időről időre térbeli-fizikai formában rögzül, például konkrét helyeken gyárakban, gépekben ölt testet (Harvey 2009). A térben elfoglalt konkrét pozíció (hely) azt is jelenti, hogy a dolgok valamikhez képest helyezkednek el, az események más eseményekkel egy időben, azok

⁹ Robinson Crusoe is csak a szigettel összeegyeztethető tudását hasznosíthatta a gyakorlatban, az egyéb potenciáljai ott és akkor kihasználatlanok maradtak.

viszonylatában történnek. Az együttlétezés a területhez kötődés formájában jelenik meg, amely *sajátos relációkat, csak ott és akkor meglévő kapcsolatokat hoz létre*. A rögzítettség, a fix kontextus, az ebből eredő *relációs potenciál* hatással van a társadalmi-gazdasági interakciókra. A mozdíthatatlanság (téridőbeli állandóság) szociológiai értelemben nem jelent teljes determinációt, de jó fogáspontot biztosít az instabil interakciók megragadására (Simmel 1997). A *pozícionáltság* nemcsak a fizikai térben, hanem társadalmilag is értelmezhető. A nemi, etnikai hovatartozásnak, a végzettségnek, a társadalmi státusznak stb., azaz a társadalmi mezőben/struktúrában elfoglalt helynek a napi gyakorlatban jelentősége van, de mindez téralkotó módon, adott területhez köthetően jut érvényre.

Mint fent utaltam rá, a területi adottságok/tényezők/jellemzők összességét többféle-képpen írták le, nevezték el. Ezek közül kiemelem a nálunk keveset hivatkozott „spatial fix” fogalmát, amely szemantikailag is jól kifejezi a lényegét: a konkrét térben (helyen) létező társadalmi-gazdasági viszonyt és annak működését. A „*spatial fix*” fogalom bevezetése a marxista David Harvey munkásságához fűződik. Az első vonatkozó tanulmányát 1975-ben az *Antipodban* publikálta, amelyben a marxi tőkefelhalmozás földrajzi vetületének rekonstruálására tett kísérletet. Később Hegel imperializmusról vallott nézeteit, Thünen határköltés-elméletét és Marx kolonizációról vallott nézeteit (*Tőke*, I. kötet) vette össze (újrapublikálva: Harvey 2001a). Ezekre alapozva fogalmazta meg és fejtette ki bővebben a mára a tértudományok egyik alaptételévé vált „spatial fix” fogalmát (Harvey 1982, 1985).

A „spatial fix” a területi tőkével rokon komplex jelenség, amelynek az angol „fix” szó több jelentésének megfelelően különböző vonatkozásai lehetségesek. A fix, a „rögzített” jelentésében, *egyrészt* – és elsősorban – arra utal, hogy a felhalmozott javak jelentős része *helyhez kötött*, helyben áll rendelkezésre, *nem mobil*, ami több tekintetben helyi függőséget, kötöttséget, útfüggőséget eredményez. Egy település fejlődéséhez nem elegendők csupán a gazdasági tényezők, hanem egy sor helyben lerögzített („*pinned down*”), területileg beágyazott, egymással együttműködő tényezőre, komplex tényező együttesére („*armatúrúra*”) van szükség, amitől a *település egésze önálló sajátos ágens*. (A területi tőke esetében a területileg kötött társadalmi tényezők kiemelkedő jelentőségűek.) A fix rögzültséget jelent, de az én értelmezésemben nemcsak fizikailag, földrajzilag, hanem tágabb téri kontextusban, aminek része a fizikai valóság. *Másrészt* a „fix” angol ige azt is jelenti, hogy „megjavít, rendbe hoz, megold egy problémát”. A „spatial fix” *biztosítja (esetenként helyreállítja) a gazdaság és a társadalom normál működését*, ebben van a megjavítás, a fejlesztés kulcsa.¹⁰ A fogalom megalkotásakor Harvey arra is rámutatott, hogy a kapitalista termelési mód a belső válsága elkerülése miatt földrajzi értelemben folyamatosan terjeszkedik és a térben átstrukturálódik. (Vö. ezt Marx 1848-as nézeteivel vagy az EU bővítési folyamatával.) A kapitalista termelésnek a területi terjeszkedés éppen úgy sajátja, mint a technikai fejlődés. Harvey arra is rávilágít, hogy adott helyen a társadalmi-fizikai infrastruktúra konszolidációjával ideiglenesen oldódik a mobilitás és a kötöttség közötti feszültség, egészen addig, amíg a tőke a jobb megtérülés érdekében ismét „odébb áll”, mobilizálódik, hátrahagyva a fizikai-intézményi kereteket (pl. üres gyárépületek, barnamezők).

¹⁰ E jelentés megvilágítására jó analógia a „technológiai fix” közgazdasági kifejezés. A malthusian forgatókönyvben a technológia folyamatos fejlődése teszi lehetővé a népesség növekedését és a szűkösen rendelkezésre álló erőforrások közötti ellentmondás feloldását.

A területi tőke és a „spatial fix” kifejtése egy sajátos területi/téri problémát is megjelenít. A gazdasági és társadalmi működés elengedhetetlen feltétele, hogy a felhalmozás jelentős részben immobil eszközökben (infrastruktúra, épületek stb.) történik. Ez a kapitalizmus működésének, a tőke természetének belső ellentmondása is. A tőke jelentős részben rögzített teret kell, hogy építsen működéséhez, hogy legyőzze a távolságot (Harvey 2001b). Másrészt a megfelelő „spatial fix” (területi tőke) megléte és megfelelő működése lehet az alap, ami segíthet bizonyos problémák megoldásában, többek között a válságkezelésben is. Ahhoz, hogy a nyugat-európai nagyvállalatok terjeszkedni tudjanak Közép-Kelet-Európában; ahhoz, hogy a vezető hatalmak érdekeiknek megfelelően integrálni (uralni) tudják a keleti térség gazdaságát (ott is hasonló feltételek között tudjanak működni), támogatniuk kell ezekben az országokban a „spatial fix”, a megfelelő úthálózat és egyéb infrastruktúra kiépítését.

Az OECD a területi tőke meghatározására jól foglalja össze a különféle álláspontokat (OECD 2001, pp. 15–16.): „Minden régióknak van egy sajátos tőkéje – ez a »területi tőke« –, amely különbözik más térségektől [...] Ez sok tényezőt foglal magába, a térség földrajzi fekvése, a nagyság, a termelési tényezőkkel való ellátottság, a klíma, a tradíciók, a természeti erőforrások, az élet minősége vagy az ott lévő városok agglomerációs előnyei. Más ilyen tényezők lehetnek a »nem kereskedelmi összefüggések«, mint a megértés, a szokások és az informális szabályok, amelyek lehetővé teszik a gazdaság szereplői számára az együttműködést bizonytalan feltételek között is, vagy a szolidaritás, a kölcsönös segítség, vagy az új gondolatok elfogadása kisebb közösségekben, amelyek gyakran elősegítik ugyanazon ágazatban működő kis- és közepes vállalkozások klaszteresedését (társadalmi tőke). Végül, Marshal alapján van egy másik »megfoghatatlan« tényező is, »ami a levegőben van«, és amit általában »környezetnek« nevezhetünk, és amely az intézmények, szabályok, szokások, maguk a termelők, a kutatók és a politikusok valamilyen kombinációjának eredménye, ami együtt egy bizonyos kreativitást és újítást tesz lehetővé. Ez a »területi tőke« bizonyos típusú beruházásoknál nagyobb hozamot tesz lehetővé, mint másoknál, mivel jobban illeszkednek a területhez, és annak eszközeit, embereit és potenciálját hatékonyabban használják fel. Ez azt jelenti, hogy azok a régiók nemcsak a ricardói komparatív előnyökkel rendelkeznek [...], de abszolút előnyökkel az unikális tényezőiknek köszönhetően.”

Tehát a területi tőke térben és időben változó társadalmi (kulturális), gazdasági és fizikai (természeti és művi) környezeti *potenciálegyüttes*, *területi adottság*, amely abban az összetételben csak a konkrét térben, területegységben – ország/nemzet, régió, lokalitás – áll rendelkezésre, és mint erőforrás *katalizátorhatással* van az ott élők, gazdálkodók teljesítményére. Az, hogy ez a területi tőke hogyan hasznosul, miként hasznosítható, több külső és belső tényező együttes hatásától függ.

A tervezésben, a fejlesztéspolitikában a területi tőkeelemeket aszerint is célszerű csoportosítani, hogy van-e lehetőségünk és milyen időtávban van módunk azon változtatni.

- Az első csoportba a csak igen lassan, a stratégiai tervezési időhorizonton kívül változó, viszonylag *állandó adottságok* tartoznak. Idesorolandó a földrajzi elhelyezkedés és a társadalmi tőke egy része is (identitás, társadalmi normák, hagyományok, tradíciók). Látnunk kell: még ha változatlan is marad a tér adott pontján az abszolút területi tőke, a befoglaló térszerkezetet, a külső kapcsolatrendszer megváltozhat, így relatív helyzetének a változásával a külső relációi is megváltozhatnak. (Például egy külső határregió az uniós bővítéssel relatíve fejlettebb belső, határ menti régióvá válhat.)

- A második csoportba a politikai, a gazdasági, a pénzügyi, a jogi intézmények, a tulajdonviszonyok tartoznak. Ezek megfelelő kombinációjának kialakítása hosszabb időt vesz igénybe, de akár *középtávon* megoldható.
- A harmadik csoportot alkotják a konkrét irányítási struktúrák, a menedzsment, amelyek célirányosan átalakíthatók. Rövid távon meghozhatóak a konkrét erőforrás-allokációs és beruházási döntések. Ezeket a mindenkori politikai és piaci viszonyoknak megfelelően viszonylag gyorsan meg lehet hozni és meg lehet változtatni.

A fejlesztéspolitika számára a területi tőkeelemeket csoportosíthatjuk aszerint is, hogy milyen a helyhez kötöttségük, csak helyben lehet-e azokat hasznosítani vagy áttelepíthetőek-e.

- A természeti és művi környezetnek (tőkének) vannak *elmozdíthatatlan* elemei: természeti erőforrások (víz, föld, nyersanyagok stb.), a műszaki infrastruktúra (utak, szennyvízhálózat stb.), az ingatlanok, az épített örökség.
- Elvileg mobilak, de csak az adott helyen, csak abban a közegben, helyspecifikusan funkcionálhatnak (pl. helyi intézmények, tényezőkombinációk), a helyi társadalomhoz köthetők (pl. helyi tacit tudás).
- Viszonylag könnyen és gyorsan mobilizálható elemek (pénztőke, technológiai ismeretek, know how), így azokkal hosszabb távon mint a helyi tőke elemeivel csak akkor számolhatunk, ha folyamatosan teszünk a megújításuk érdekében.

A területi tőke szerepe a területpolitika alakításában

A fejlesztés- és a területpolitikáknak, valamint a tervezésnek figyelemmel kell lennie, hogy a társadalmi fejlődés, a gazdasági növekedés részben az „adott terület tőkéjétől”, másrészt annak külső és belső összekapcsolódásától függ. A térbeli hálózatosodást, szerveződést különféle politikai tényezők alakítják a kormányzás különböző szintjein. A területi szerveződésre, a területi tőke hasznosíthatóságára hatnak a külső, strukturálisan kapcsolódó társadalmi-gazdasági folyamatok (pl. műszaki fejlődés és piaci erők). Ezeknek a makro-gazdaságpolitikáknak, ágazati politikáknak azonban lehetnek olyan nem kívánt területi hatásai, amelyek eltorzíthatják a területi fejlődést, alul hasznosíthatják a területi tőkét. Az olyan politikák, amelyek a területi összefüggésekre is figyelemmel vannak, nemcsak csökkentik ezeket a negatív hatásokat, hanem hozzáadott értékük is van abban az értelemben, hogy integrálják ezeket az ágazatközi politikáknak a gazdasági, szociális és környezeti hatásait. Ezért a területfejlesztési politika a területi tőke erősítésének és optimális kihasználásának fontos eszköze lehet.

Nyilvánvaló azonban, hogy a területi tőkére koncentráló területfejlesztési politika bizonyos eltolódásokat feltételez a fejlesztéspolitika prioritásaiban és az eszközök allokációjában. Inkább a kínálati oldalú eszközöket és az alulról jövő fejlesztési kezdeményezéseket preferálja a központi újraelosztó politikához képest. Célzottabb és területre szabottabb („place-based”) integrált ágazati és területi prioritásokat feltételez. A vállalkozások támogatása helyett a „vállalkozási környezet” megteremtésére törekszik, inkább a meglévő fejlesztési potenciál, a meglévő adottságok kihasználását keresi. A kérdés különösen az utóbbi években vált aktuálissá, amikor a kedvezőtlen gazdasági ciklusok miatt a fejlett régiókban

is egyre nehezebbé vált a fenntartható gazdasági növekedési ütem elérése és nőtt a költségvetési nyomás. Ez azt eredményezte, hogy a területi tőke hasznosításán alapuló regionális politika hívei a támogatási források bizonyos átstrukturálását javasolták a kevésbé fejlett területekről a fejlettebbekre. (A centrumokban több a kihasználható potenciál, nagyobb a területi tőke.) E törekvések megjelentek az EU strukturális és beruházási politikájában is (Faragó 2016).

A területi tőke kulturális és intézményi elemeivel számos hagyományos közgazdasági modellt nem számolt, pedig ezek jelentős hatással vannak a piacra, például eltérítheti az árakat és a béreket. Ez tipikusan területileg megjelenő különbségeket jelent, amelyek közigazgatási határonként változhatnak. Ide tartozik a jogszabályi környezet, az adórendszer, a szakszervezetek vagy a civil társadalom befolyása stb. Többek között ezen kíván változtatni az új intézményi közgazdaságtan és az új gazdaságszociológia (szocioökonómia), amikor rámutat a strukturális kapcsolódásokra, a társadalmi kontextus fontosságára. A formális és az informális társadalmi tőke (hálózatok) fejlesztése, a társadalmi kohézió, a bizalom erősítése jelentős gazdasági eredményeket is hozhat.

A területi tőkék különbözőségéből következik, hogy a különböző téregységekre különböző fejlesztési utakat kell meghatározni, azaz a sajátosságokhoz igazodó specializációra van szükség. A sajátosságokat versenyelőnyre kell kovácsolni. A területi tőkére úgy tekinthetünk, mint az innováció és a növekedés forrására.

Irodalomjegyzék

- Barca, F. (2009): *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. [S. I.], European Commission.
- Camagni, R.: *Territorial capital and regional development*. In: Camagni, R. – Nijkamp, P. (eds.): *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Edward Elgar, Cheltenham, 2009. pp. 118–132.
- Coleman, J.: *Foundations of Social Theory*. Harvard University Press, Cambridge, 1990.
- Faragó L. (2001): SWOT elemzés a területi stratégiák kialakításának folyamatában. *Falu – Város – Régió*, 6. 3–5. o.
- Faragó L. (2013): Térleméleti alapvetések konstruktivista ismeretelméleti megközelítésben. *Tér és Társadalom*, 27. 4. 3–29. o.
- Faragó L. (2016): Az EU területi politikájának a változásai közép-kelet-európai nézőpontból. *Tér és Társadalom*, 30. 2. 3–22. o.
- Florida, R.: *The Rise of the Creative Class*. Basic Books, New York, 2002.
- Harvey, D.: *The Limits to Capital*. University of Chicago Press, Chicago, 1982.
- Harvey, D.: *The geopolitics of capitalism*. In: Derek, G. – Urry, J. (eds.): *Social Relations and Spatial Structure*. Macmillan, London, 1985, pp. 128–163.
- Harvey, D. (2001a): *The „spatial fix”: Hegel, Van Thünen and Marx*. In: Harvey, D. (ed.): *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. Edinburgh University Press and Routledge, Edinburgh, pp. 284–311.
- Harvey, D. (2001b): Globalization and the “spatial fix”. *Geographische Revue*, 3. 2. pp. 23–30.
- Harvey, D. (2009): Az „új” imperializmus: felhalmozási kismémmizés által. *Fordulat*, 7. 78–106. o.
- Jóna Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, 27. 1. 30–43. o.

- Lengyel I.: *Verseny és területi fejlődés*. JATEPress, Szeged, 2003.
- Lengyel I.: *Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség*. In: Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 2012, 151–174. o.
- Territorial Outlook*. OECD Publications, Paris, 2001.
- Putnam, R. D.: *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1993.
- Putnam, R. D.: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, New York, 2000.
- Simmel, G. (2007): *Híd és ajtó*. *Híd* 2. 30–35. o., <http://epa.oszk.hu/01000/01014/00034/pdf/030.pdf>
- Tóth B. I. (2010): Az immateriális és a területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom*, 24. 1. 65–81. o.